

Kiss István Márton

A ZSIDÓSÁGGAL SZEMBENI TÁRSADALMI TÁVOLSÁGTARTÁS SZEGEDEN (2007)

Bevezetés

Az antiszemitizmus téma vizsgálata igen kényes és komplex részét képezi a szociológiai kutatásoknak. Ahogyan majd látni fogjuk, igen nehéz az emberek véleményét pontosan lemérni olyan témával kapcsolatban, amelyet kínosnak ítélnék meg, amelyet társadalmi tabuk öveznek, amellyel kapcsolatban, ha olyan álláspontot vallanak, amely ütközik a társadalomban uralkodó „konform” véleménnyel, akkor akár szankciókra is számíthatnak a társadalom részéről.

A tanulmányunk alapját képező adatbázist a „Szeged Studies 2007” kutatás szolgáltatta. A kutatás adatállománya reprezentatív nem csak hogy az egész szegedi lakosságra, de Szeged város lakóköreire is. A minta elemszáma 2548 fő volt.

A felhasznált változók és a velük kapcsolatosan megfogalmazott hipotézisek az alábbiak:

– „A szülők egy részét kifejezetten zavarja, ha gyermeke az övétől eltérő társadalmi csoportból választ magának házastársat. Ön hogyan fogadná (örülne-e neki avagy ellenezné), ha gyermeke választottja...”⁴³ kezdetű kérdés, amely talán a legjobb mutatója annak, hogy ki hogyan viszonyul a nemzetiségekhez, etnikumokhoz, hiszen a családba való befogadás egyet jelent az egyén önön legbensőbb szférájába való beengedéssel! Ez a változó áll szakdolgozatom középpontjában. Ezzel a változóval kapcsolatos első hipotézisem, miszerint a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás alacsony szintű a szegedi társadalomban.

– „Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat?” kérdés arra kíváncsi, hogy a társadalmat érintő kérések közül ki, melyiket tartja súlyosnak, illetve kevésbé súlyosnak. A fenti kérdéssel kombinálva választ kaphatunk arra, hogy az elutasítóbb emberek vajon másként érzékelik-e a társadalmi problémák súlyosságát az általuk diszkriminált csoportokkal szemben, avagy sem. Második hipotézisem az, hogy az antiszemitizmust súlyos problémaként ítélik meg az emberek.

43 Mivel a változó neve elég hosszú, ezért a tanulmányban úgy fogok rá hivatkozni, hogy „társadalmi távolságot mérő változó”

Magyarázó változóként egy elsőként a vallásosság változóval kívánjuk magyarázni a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartást, hiszen az európai történelemben vallási formában jelent meg a zsidóellenesség és az antiszemitizmus. Harmadik hipotézisünk, hogy a vallásosság mértékével növekszik a zsidókkal szembeni társadalmi távolságtartás mértéke.

Másodikként, olyan társadalmi státuszt meghatározó változót igyekszünk megalkotni, amely tartalmazza a legfontosabb rétegeképző ismérveket. Ez a változó több kisebb mért változó adatredukációs eljárások során létrehozott aggregátuma. A történeti tapasztalatok azt mutatják, hogy antiszemitizmus kialakításában azok a társadalmi rétegek jártak élen, akik az ipari a modern kor társadalmi változásaihoz nem, vagy elégtelenül tudtak alkalmazkodni. Ezért negyedik hipotézisünk az, hogy a társadalmi ranglétrán lefelé haladva növekszik a zsidósággal szembeni távolságtartás.

Harmadik magyarázó változóként a politikai orientációkat vonjuk be. A szakirodalom alapján, alátámaszthatónak tekintjük, hogy a modern antiszemitizmus a politika világában keletkezett, és ez a dimenzió mindvégig nagyon meghatározó volt az antiszemitizmussal kapcsolatban. Bár az antiszemitizmus önálló politikai jelenség, és a kezdetek kezdetén leginkább a konzervatívokat jellemezte, az új antiszemitizmus manapság a baloldalon jelentkezik. Ennek ellenére, a ötödik hipotézisünk az, hogy a szegedi társadalomban (ugyan úgy, mint a Magyar társadalomban) még mindig a jobboldalra szavazók között magasabb a zsidósággal szembeni távolságtartás.

Az igazi antiszemitizmusnak a kialakulásában a személyiség és a külvilág közötti konfliktus kezelése, a bűnbakképzés játszott szerepet az egyén szintjén. Megpróbálunk ezért változóinkból olyan aggregált változókat létrehozni, amelyek megközelítő képet adnak a személyiség kiegyensúlyozottságáról, illetve anómikus voltáról, és ezek tükrében vizsgáljuk a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás mértékét. Hatodik hipotézisünk az, hogy az anómia mértékének növekedése befolyásolja a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartást, a távolság növelésének irányába.

Nézzük meg elsőként, hogy a vélemények esetleges elhallgatása nem-e gyakorol túlzott torzító hatást eredményeinkre, érvényesnek tekinthetjük-e azokat.

Werner Bergmann és Reiner Erb, „Valahogy kellemetlen nekem ez a zsidó téma” című cikkében mutat rá, hogy a médiában és a nyilvánosságban megjelenő antiszemitizmus mértéke és a társadalomban megjelenő antiszemitizmus mértéke között hatalmas különbség van. Ezt a jelenséget a lappangó kommunikáció kifejezéssel írják le. „E lappangó kommunikáció a rendkívül erős véleménypresszió (Meinungsdruck) következménye, mivel mind a média, mind a tekintélyes közéleti személyiségek, továbbá a pártok, az egyházak, a nevelési intézmények stb. egybehangzóan elítélik és elutasítják az antiszemita attitűdöket.” (Bergman-Erb 1999:196). Kutatásaik során azt

az eredményt kapták, hogy a lakosság (a nyolcvanas évek Nyugat- Németország lakosságának) harmada érzi a témát kényesnek, és óvatosan bánik ezzel a témával. Egy illeszkedésvizsgálat segítségével az általuk mért változók alapján szerkesztett látencia indexet összehasonlították az antiszemita arányával, amelyből egyértelműen látszott, hogy az antiszemita jóval nagyobb arányban éreznek látenciára való nyomást, mint a nem antiszemita. Az antiszemita kétharmadára, míg a nem antiszemita csupán negyedére volt jellemző a kommunikációs félelem. Bergmann és Erb valószínűsítik, hogy azok a személyek, akik bár a nem antiszemita kategóriába estek, azonban még is érzékelik az antiszemitizmust, valószínűleg antiszemita nézetek maradványait hordozhatják. Azért érzik kínosnak ezt a témát, mert „inkonzisztens a zsidókról kialakult véleményük, és azért kerülik a kommunikációt, hogy ne kelljen saját ellentmondásos nézeteikkel szembesülniük [...]” (Bergman-Erb 1999:199).

Ezek szerint minél egyértelműben nem antiszemita valaki, annál kevésbé hat rá a látencianyomás. Viszont azt is belátják a kutatók, hogy az antiszemita egyharmada nem érzett semmi nemű látencia pressziót, hogy előítéletes attitűdjeit elrejtse a nyilvánosság előtt. Milyen okok tulajdoníthatóak ennek a jelenségnek? Ennek a csoportnak tulajdonítható egyrészt a zászlóshajó szerepe. Ők kívánnak lenni az antiszemita élcsoporthoz, a keménymag, akik mindig és minden körülmény között kiállnak az elveikért. Másrészt pedig vannak olyan csatornák a közvéleményben is, ahol – közvetve bár – de hangot lehet adni az antiszemitizmusnak. Ilyen például az Izrael ellenesség, a múlt lezárásának követelése, stb. Mivel ezeken a csatornákon kinyilváníthatják előítéleteiket, ezért kevésbé is teszik ki magukat a nyilvánosság rosszállásának, mintha nyíltan „zsidóznának”, ebből kifolyólag kevésbé is érzik a látenciára való nyomást (Bergman-Erb 1999).

Miben is nyilvánul meg a látenciára való nyomás? Kovács András két lehetséges stratégiáról beszél, a vélemények leplezésével kapcsolatban. Az egyik ilyen stratégia, hogy kitérnek a válaszadás előtt. Egy, a zsidósággal kapcsolatos kényes kérdésre megdöbbenően sokan elutasíthatják a válaszadást. „Egy, 1991 nyarán, Ausztriában végzett antiszemitizmus vizsgálat során például a megkérdezettek 27 százaléka tért ki a válaszadás előtt, amikor azt kérdezték, hogy korlátozni kellene-e a zsidók számát a befolyásos pozíciókban, és 31%-uk utasította el az állásfoglalást arról, hogy törvényben kell-e szabályozni, mennyi vagyont, illetve földtulajdont szerzhessenek” (Kovács 2005:141). A látencianyomásra kialakított másik stratégia pedig a válaszok tudatos megmásítása, a valódi attitűdökkel szemben. A kérdés természetesen leginkább az, hogy egy szociológiai interjú vagy kérdőív felvétel olyan szituáció-e, ami látencianyomást fejt ki a kérdezettekre. „Bergmann és Erb szerint – akik az egész népességben 12% erősen antiszemitát és 7% nagyon erősen antiszemitát találtak – a vizsgált népesség maximum további 4%-a lehet rejtett antiszemita. A magyar egyetemi és főiskolai hallgatók repre-

zentatív mintáján 1993-ban végzett felmérés hasonló eredményeket hozott. Az derült ki, hogy a megkérdezés során antiszemita válaszokat adók érzették a legerősebb látencianyomást, de ez nem tartotta őket vissza véleményük nyílt hangoztatásától az interjúhelyzetben... a diákok között 7,5%-os szélsőséges antiszemita és 18% antiszemita mellett még maximum 9% (de valószínűleg ennél kevesebb) rejtőzködő antiszemita található. Angelusz Róbert viszont egy országos reprezentatív mintán végzett elemzés eredményeképpen ennél erősebb látens antiszemitizmust talált: a 12% nyílt és vállalt antiszemita mellett 12% látens antiszemitát talált.”⁴⁴ Kovács szerint az eltérésnek az oka az, hogy más kérdéssel dolgoztak a különböző kutatásokban, és országonként eltérő a látencianyomás érzékelése. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem minden válaszmegtagadó minősül látens antiszemitának. Kovács András könyvében arra a Luhmanni tipológiára is kitér, amely szerint a látenciának két formája van. Az első forma a Tudati vagy térbeli látencia, amely azt jelenti, hogy a kérdéssel kapcsolatban nincs kialakult konkrét véleménye az interjúalanynak. A második, a Funkcionális látencia jelöli azt, amikor az interjú során a tényleges attitűdöket elrejtteni vagy megmászítani igyekeznek az interjúalanyok. Ennek tükrében tehát nem szabad abba hibába esnünk, hogy minden olyan válaszadót, aki egy zsidósággal vagy antiszemitizmussal kapcsolatos kérdésre nem ad választ, rögtön látens antiszemitának bélyegzünk. (Kovács 2005)

A Kovács András tanulmányában megjelenő példák olyan kutatásokon alapulnak, amelyek sokkal több változóval, sokkal több dimenzióban, és külön látencia index meghatározására alkalmas változó szettel mérte az antiszemitizmust, és a látens antiszemitizmust. A „Szeged Studies 2007” adatfelvétel során azonban sajnos nem volt lehetőségünk ennyire szerteágazóan vizsgálni a témát, azonban a változókra adott válaszelkerülések és keresztábrás elemzés fellebbentheti a fátylat arról, hogy jelentkezik-e a látens antiszemitizmus a változóinkkal kapcsolatban, és ha igen, akkor mennyire kell felülbírálni eddigi eredményeinket.

44 Kovács, 2005,142.o.

	Nem válaszolt (%)	Nem tudja (%)	Összesen
Kínai volna	1,5	1,4	2,9
Néger volna	1,4	1,4	2,8
Cigány származású	1,5	1,3	2,7
Zsidó származású	1,5	1,2	2,7
Arab volna	1,3	1,4	2,6
Sokkal gazdagabb családból származna	0,7	1,3	2
Gyermekénél sokkal iskolázatlanabb volna	0,8	1,2	2
Más vallású volna	0,8	1	1,8
Gyermekénél sokkal iskolázottabb volna	0,8	0,7	1,6
Sokkal szegényebb családból származna	0,7	0,7	1,5
Paraszti családból származna	1	0,5	1,5
Munkás családból származna	0,8	0,5	1,3

1. táblázat

A szülők egy részét kifejezetten zavarja, ha gyermeke az övétől eltérő társadalmi csoportból választ magának házastársat. Ön hogyan fogadná (örülne-e neki avagy ellenezné), ha gyermeke választottja...” változóval kapcsolatos válaszkerületek (N=2548)

Láthatjuk, hogy a nemzetiségek és kisebbségek tagjai esetében beszélhetünk csupán 2% fölötti „válaszkerülésről” (válaszkerülés alatt értendő a „nem tudja, és a „nem válaszolt” érték összessége), míg a gazdagok és az iskolázatlanok pontosan 2%-ot értek el, a többi társadalmi csoport a 2%-os határ alatt maradt. A legtöbb válaszkerülő a kínaiak (2,9%) és a néger (2,8%) esetében lokalizálható, míg a zsidók és a cigányok esetében 2,7%-os ez az arány, amellyel a harmadik helyen állnak holtversenyben. A „nem válaszolt” kategória esetében viszont a zsidóság érte el a legnagyobb értéket, 1,5%-al holtversenyben a cigányokkal, illetve a kínaiakkal. A „nem tudja” kategóriában azonban csupán a hatodik helyen „szerénykednek” az „iskolázatlanokkal” holtversenyben. Megelőzi őket a „Sokkal gazdagabb családból származók”, amely nem is etnikai alapon szerveződő csoport. Összességében tehát elmondható, hogy ugyan a kisebbségek, etnikumok csoportja esetében többen kerülték meg a válaszokat, azonban a legkevesebb válaszkerülővel büszkélkedő csoport és a legtöbb válaszkerültőt számláló csoport között mindössze 1,6 százalékpontnyi differencia van, és az értékek abszolút értékben is rendkívül alacsonyak. A legmagasabb érték sem haladja meg a 3%-ot. Ebből véleményem szerint arra lehet következtetni, hogy amennyiben a szegediek között esetleg rejtőzködnek is antiszemiták a „nem válaszolt”, és a „nem tudja” kategóriákban, ezek száma igen alacsony lehet, és véleményem szerint, akik kitértek a válaszadás elől, azok

esetében ténylegesen bizonytalanság és információhiány esete is fennállhat, nem pedig csak és kizárólag „kommunikációs látencia”. Ebből kifolyólag kijelenthetjük, hogy a válaszkérdések ebben az esetben biztosan nincsenek lényeges befolyással, az evvel a változóval kapcsolatos eredményeinkre.

Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat? Változóval kapcsolatos válaszkérdések

	Nem válaszolt (%)	Nem tudja (%)	Összesen
A zsidókkal kapcsolatos előítéletek (antiszemitizmus)	1,6	7,2	8,8
A prostitúció	0,6	4,7	5,3
A romákkal kapcsolatos előítéletek	1,5	1,5	2,9
A sérült emberek alacsony szintű foglalkoztatása	2	2,7	2,9
A kábítószer- használat terjedése	0,2	2,4	2,6
A hajléktalanok helyzete	0,4	1,6	2
A nők hátrányos megkülönböztetése	0,4	1,3	1,7
A csúszópénzek és erkölcstelen üzletkötések (korrupció)	0,3	1,4	1,7
A nyugdíjasok nehéz helyzete	0,1	0,8	0,9
A szegénység	0,1	0,5	0,6
A munkanélküliség	0	0,5	0,5
A bűnözés	0,1	0,5	0,5

2. táblázat

Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat? Változóval kapcsolatos válaszkérdések (N=2548)

Arra a kérdésre viszont, hogy mennyire tartják súlyos problémának az antiszemitizmust a megkérdezettek, már kiugró eltéréseket kapunk a többi problémához képest a válaszkérdülők vonatkozásában. Az antiszemitizmus, mint probléma súlyosságának megítélése elől kihátrálók 8,8%-os értéket értek el, ami toronymagasan a legnagyobb. Az utána következő prostitúció is 3,5 százalékpontos lemaradásban van, a maga 5,3%-val. A többi problémára a megkérdezettek kevesebb mint 3%-a adott kitérő választ! A válaszkérdülők arányának átlaga ebben a kérdéskörben 2,53%, viszont ha kivesszük az átlagszámolás során az antiszemitizmus értékét, akkor az átlag visszaesik 1,96%-ra,

ami mutatja, hogy az antiszemitizmus érkei igen csak eltér a többiekétől, mivel az átlagot nagyban befolyásolja. Ugyan ez az arány az előző kérdéskörnél, a zsidó udvarlóval való szimpatizálás esetében 2,11%, és 1,96%-os volt. A „nem válaszolt” válaszlehetőséget megjelölők esetében a zsidóság 1,6%-os értékével a legmagasabb, a második helyen a romák állnak, 1,5%-os aránnyal, míg az összes többi változó értéke 0,6%, vagy az alatt van! A „Nem tudja” esetében még nagyobb az eltérés. Itt a zsidóság 7,2%-os értéket produkált, míg a második helyen a prostitúció 4,7%-al követi, míg az összes többi változó 3% alatt van. Hogyan magyarázhatóak ezek az értékek és különbségek?

Megfigyelhetünk egy érdekes dolgot! A munkanélküliség, a szegénység, a bűnözés és a nyugdíjasok nehéz helyzete esetében a válaszkerülés egyaránt egy százalék alatt maradt! Ez valószínűleg azért történhetett így, mert ezek a témák állnak a társadalmi problémákról szóló diskurzusok középpontjában, mind köznapi, mind pedig politikai értelemben véve. Ennek a néhány kérdésnek a megítéléséről szinte mindenki tud nyilatkozni, és véleménye – legyen az bármilyen is – nem ütközik tabukba, nem sért társadalmi konszenzuson alapuló véleményeket. A második legmagasabb válaszkerülési értéket elért prostitúció 5,3%-ot ért el, amely érték valószínűleg abból fakad, hogy az emberek nagy részétől igen csak messze esik ez a probléma, és igen csak a társadalmi problémákról való kommunikáció perifériájára szorult a téma. Többségében a „nem tudja” kategória szerepel a válaszkerüléssel kapcsolatban ennél a változónál, nem pedig a „nem válaszol”. Ez tovább erősítheti bennünk a gyanút, hogy mind az antiszemitizmussal, mind pedig a többi változóval kapcsolatban előforduló válaszkerülések az attitűdhiánynak tudhatóak be. Viszont arra is figyelniünk kell, hogy ez kiváló stratégia lehet a látencianyomás leplezésére is, hiszen az adatközlő ezáltal a funkcionális látenciát a tudati látencia bőrébe bújtatva leplezheti. Óvatosan kell tehát bánnunk ezzel a két kategóriával. Ami biztos adatot közöl számunkra, hogy hányan nem adtak egyáltalán választ az adott kérdésre, ami önmagában is beszédes lehet. De térjünk vissza az antiszemitizmus problémaként való meghatározásnak értékelésére vonatkozó válaszkimaradások kimagasló értékéhez!

Véleményem szerint a dolognak több magyarázata is lehet egyszerre. Először is vannak olyan emberek, akiknek tényleg nincs vélemények a kérdésről, ezért nem is tudnak mit válaszolni. A második esetben lehetnek olyanok, akik nem kívánják megosztani véleményüket azért, mert ténylegesen negatív véleménnyel vannak a zsidóságról, és ezt nem szeretnék az orrukra kötni (valószínűleg az ő válaszuk azt a tábort erősítené, akik azt mondják, hogy nem probléma az antiszemitizmus). Harmadrészt viszont lehetséges egy olyan tábor is, akik nem viseltetnek előítéletekkel, a zsidósággal szemben, viszont szerintük nem probléma az antiszemitizmus, csupán a média túlozza el a marginálisan megjelenő szélsőséges megnyilvánulásokat, és azért nem válaszolnak, mert nem akarnak ellentétes véleményen lenni az uralkodó véleménnyel szemben.

Azonban azt is láthattuk, hogy minél kevésbé antiszemita valaki, annál kevésbé érzi a látencianyomást, ezért, ez a harmadik csoport igen vegyes lehet. Előfordulhatnak benne olyan elemek is, akik az antiszemitizmusnak csupán elemeit hordozzák, és a zsidóságról alkotott inkoherens nézeteik miatt kerülnek a válaszadást.

Nézzük meg egy keresztábra segítségével, hogy ebben ennek a változónak a válaszkerülői hogyan nyilatkoztak a másik kérdés esetében!

Zsidó származású volna* A zsidókkal kapcsolatos előítéletek (antiszemitizmus)

			A zsidókkal kapcsolatos előítéletek (antiszemitizmus)		Teljes
			Nem válaszolt	Nem tudja	
Zsidó származású volna	megakadályozná	Megfigyelt gyakoriság	0	10	10
		Százalékos eloszlás	,0%	6,0%	5,1%
	lebeszelné	Megfigyelt gyakoriság	4	18	22
		Százalékos eloszlás	13,3%	10,8%	11,2%
	elfogadná	Megfigyelt gyakoriság	15	69	84
		Százalékos eloszlás	50,0%	41,3%	42,6%
	természetesnek venné	Megfigyelt gyakoriság	11	68	79
		Százalékos eloszlás	36,7%	40,7%	40,1%
	kifejezetten örülne neki	Megfigyelt gyakoriság	0	2	2
		Százalékos eloszlás	,0%	1,2%	1,0%
	Teljes	Megfigyelt gyakoriság	30	167	197
		Százalékos eloszlás	100,0%	100,0%	100,0%

3. táblázat

Antiszemitizmus, mint társadalmi probléma érzékelése válaszkerülések keresztábra N=2548

Akikkel kapcsolatban leginkább felmerülhet a gyanú, hogy látencianyomás miatt nem adtak választ, azok „megakadályozná” és a „lebeszelné” csoportba tömörülhetnek, hiszen azok, akik antiszemiták, vagy erős előítéletekkel viseltetnek a zsidósággal szemben, nyilván nem vennék természetesnek, ha gyermekük a zsidóság soraiból választana magának párt, illetve pláne nem örülnének neki kifejezetten. Akik tehát megakadályoznák, vagy lebeszelnék gyermeküket a zsidó házastársról, a válaszkerülők 16,3%-át teszik ki. Ez összesen 32 válaszadót jelent, ami a 2548 fős mintához képest igen csekély, mindössze 1,255%-os arány. Ha az „elfogadná” kategóriát vizsgáljuk, akkor rájövünk, hogy itt is megbújhatnak olyanok, akik a zsidósággal kapcsolatban – ha ugyan nem is kifejezetten antiszemiták – előítélettel viseltetnek. Ők nem is támogatják, de nem is utasítják el nyíltan a zsidók befogadását a családba, mivel nézeteik a zsidóságról konfliktusokkal terhesek, nem képesek a zsidóságra fenntartások nélkül tekinteni. Azt

is el kell azonban fogadnunk, hogy valószínűleg nem mindenki érez előítéletet a zsidósággal kapcsolatban, ebben a csoportban. Az „elfogadná” kategóriában a válaszkerülők 42,6%-a tartozik, ami az előző két kategóriával, a „megakadályozná” és a „lebeszelné” kategóriával együtt a válaszkerülők 58,9%-át teszik ki, ami elemszámban kifejezve 116 válaszadó, ami a mintának 4,55%-a. Ezt tekinthetjük a legrosszabb eshetőségnek. Ha csak azokat tekintjük látens antiszemitáknak, akik megtagadták a válaszadást, és a „nem tudja” kategóriát megjelölőkről tényleges tudati látenciát, tehát véleményhiányt feltételezünk, akkor ugyan ez az arány csupán 0,7%. Továbbá ezekbe az arányokba teljesen belevontuk az „elfogadná” kategóriát, akik közül nyilvánvalóan nem mindenki a látencianyomás végett nem válaszolt. Pontos százalékos arányt tehát nem tudunk mondani, a válaszkerülés alapján milyen arányban rejtették el negatív attitűdjeiket a válaszadók evvel a kérdéssel kapcsolatban, de ez az arány 4,55% és 0,7% között mozgatható, és láthattuk, hogy valószínűleg a kisebb érték felé közelít.

Elmondhatjuk tehát, hogy ennél a változónál sem éri nagy torzítás az eredményt a látencianyomás végett. A kapott eredmények esetünkben azt mutatják, hogy a válaszkerülők maximum 58,9%-ánál merülhet fel a látencianyomás gyanúja, az antiszemitizmus, mint társadalmi probléma érzékelésével kapcsolatban, de az egészen biztos, hogy azok, akikre a látencianyomás tényleg hat antiszemitizmusuk okán, lényegesen kevesebben vannak, és a mintának nagyon kis hányadát alkotják. Az is nagyon különös a két változóval kapcsolatban, hogy nem akkor született magas válaszkerülési arány, amikor a zsidó udvarlóhoz fűződő viszonyról kérdezték az embereket, annak ellenére, hogy a zsidósággal kapcsolatos előítéletek itt sokkal markánsabban kifejezésre juthatnak, ebből kifolyólag a látencianyomásnak is erősebben kellene érvényesülnie. Akkor született nagyarányú válaszkerülés, amikor az antiszemitizmus, mint társadalmi probléma súlyosságáról kérdezték az embereket. Ez valószínűleg arra utal, hogy ebben az esetben inkább a tudati látencia, és nem a funkcionális látencia az, ami a magas válaszkerülést magyarázza.

Változóink felvett értékei

Miután láttuk, hogy eredményeink nem szenvedtek jelentős torzítást a látencianyomás következtében, első lépésként azt kell megvizsgáljunk, hogy a két vizsgált változó esetében az itemek milyen konkrét értékeket vettek fel. Mind két változó esetében a skálák ötfokúak voltak, ez viszont nagyban megnehezíti a feladatunkat az adatelemzéskor. Még ha grafikonon is ábrázolnánk az alapeloszlásokat, akkor sem tudnánk átlátni a sok adatot. Ezért a grafikus ábrázolás, vagy az értékek esetleges összevonása helyett vizsgáljuk meg a változó értékei átlagait és móduszait.

A társadalmi távolságtartás változó értékeinek átlaga és módusza

A társadalmi távolságot a következő változóval mértük: „A szülők egy részét kifejezetten zavarja, ha gyermeke az övékétől eltérő társadalmi csoportból választ magának házastársat. Ön hogyan fogadná (örülne-e neki avagy ellenezné), ha gyermeke választotta...”.

Ahhoz azonban, hogy az átlagokat értelmezni tudjuk, előbb meg kell ismerkednünk a skála értékeivel:

1. Megakadályozná
2. Lebeszelné
3. Elfogadná
4. Természetesnek venné
5. Kifejezetten örülne neki

	Átlag	Módusz
Gyermekénél sokkal iskolázottabb lenne	3,74	Természetesnek venné (4)
Munkás családból származna	3,73	Természetesnek venné (4)
Sokkal gazdagabb családból származna	3,72	Természetesnek venné (4)
Paraszti családból származna	3,61	Természetesnek venné (4)
Más vallású volna	3,56	Természetesnek venné (4)
Sokkal szegényebb családból származna	3,46	Természetesnek venné (4)
Zsidó származású volna	3,45	Természetesnek venné (4)
Néger volna	2,91	Elfogadná (3)
Arab volna	2,89	Elfogadná (3)
Gyermekénél sokkal iskolázatlanabb volna	2,88	Elfogadná (3)
Kínai volna	2,83	Elfogadná (3)
Cigány származású volna	2,58	Elfogadná (3)

4. táblázat

Társadalmi távolságtartás változó értékeinek átlaga és módusza táblázat N=254

A táblázatban az itemek átlag szerint csökkenő sorrendbe vannak állítva. Láthatjuk, hogy a sokkal iskolázottabbak (3,74), a munkás családból származók (3,73), és a sokkal gazdagabbak kapták a legjobb értékeket (3,72), sőt ezek az itemek nagyon közel is vannak egymáshoz, az előttük lévő itemtől csupán egy század pontnyi a hátrányuk. A negyedik helyen a paraszti származásúak vannak (3,61), az ötödik helyen pedig a más vallásúak (3,56). Őket követik a szegényebb családból származóak (3,46). A tizenkét

itemből a hetedik helyen, nagyon közel, mindössze egy század ponttal lemaradva következik a zsidóság (3,45). Ez azt jelenti, hogy ők már a népszerűségi ranglétra második felébe szorultak hátra, viszont ha figyelmesen megnézzük, egyetlen etnikai csoport sem előzte meg a zsidóságot. Az őket követő négerek is már csupán 2,91-es értéket értek el. Utánuk következnek az arabok (2,89) és az iskolázatlanok (2,88). Érdekesség, hogy a zsidóság, és tőlük lefelé található az összes etnikai csoport, és közéjük csupán az iskolázatlanok ékelődtek be. Úgy látszik, az emberek sokkal szívesebben engednek közel magukhoz olyan embereket, akiknek a kibocsátó kultúrája megegyezik az övéikkel. Valószínűleg a nagymértékű kulturális különbségek sokkal erősebb távolságtartásra készítik őket, mint a társadalmi rétegekülönbség. Amint leírtam ezt, korrigálnom is kell egy kicsit önmagamot. A zsidóság és a cigányság esetében Magyarországon szocializálódott, évszázadok óta a magyarság részét képező etnikumokról van szó, azonban valószínűleg az etnikai különbségek révén megjelenő kulturális különbségek, illetve a társadalomban élő rengeteg velük kapcsolatos sztereotípiát okozhatja, hogy a szegediek velük szemben nagyobb távolságot tartanak. A másik ható tényező az lehet, hogy a zsidóságot leszámítva, az itemek között szereplő etnikumok fizikai jellege is eltér a magyarságtól, bár, mint ahogyan a szakirodalom áttekintésekor is láthattuk, a zsidóság is kaphat fizikai jellegre utaló címkéket. Mindemellett persze nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az etnikai csoportok közé ékelődött az iskolázatlanok rétege is. Valószínű, hogy a társadalomban az iskolázottság az egyik legfontosabb érték – hiszen ne felejtsük el, hogy az iskolázottak szemben a legnagyobb a szimpátia – és ezért kerültek ennyire hátra az iskolázatlan udvarlók. Az utolsó előtti helyre a kínaiak kerültek, 2,83-as értékkel, míg a cigányság lett a legutolsó, nagyon alacsony, 2,58-as értékkel.

A módusz esetében láthatjuk, hogy a zsidósággal bezárólag mindenhol a "természetesnek venné" a leggyakoribb érték, a zsidóság alatt pedig az „elfogadná”. Ebből is az látszik, hogy a zsidóság társadalmi megítélése jóval pozitívabb, mint a többi etnikai csoporté, hiszen az emberek lényegesen kisebb társadalmi távolságot tartanak velük szemben. Úgy gondolom, hogy ezek alapján az értékek alapján egyenlőre korai lenne kijelentenünk első számú hipotézisünk megtartását, vagy elvetését, hiszen a zsidóság még is csak a tizenkét változóból csupán a hetedik helyet érte el. A döntéshez további vizsgálatra lesz szükség!

„Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat?” változó értékeinek átlaga és módusza

Ennek a változónak az esetében is ötfokú skálát alkalmaztak, azonban itt csak a skála két végpontja volt elnevezve, az egyes érték az „Egyáltalán nem súlyos problémát”, míg az ötös érték a „Nagyon súlyos problémát” jelölte.

	Átlag	Módusz
A munkanélküliség	4,45	5
A bűnözés	4,38	5
A csúszópénzek és erkölcstelen üzletkötések (korrupció)	4,38	5
A szegénység	4,37	5
A kábítószer-használat terjedése	4,36	5
A hajléktalanok helyzete	4,11	5
A sérült emberek alacsony szintű foglalkoztatása	4,10	4
A nyugdíjasok nehéz helyzete	4,03	5
A prostitúció	3,71	5
A romákkal kapcsolatos előítéletek	3,48	3
A nők hátrányos megkülönböztetése	3,17	3
A zsidókkal kapcsolatos előítéletek (antiszemitizmus)	2,81	3

5. táblázat

„Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat?” változó értékeinek átlaga és módusza táblázat N=2548

Láthatjuk, hogy az itemek között csupán kettő van, amelyek etnikumokra vonatkoznak, és ez a kettő a „A romákkal kapcsolatos előítéletek” és a „A zsidókkal kapcsolatos előítéletek”. A kapott eredmény megdöbbentő, az antiszemitizmus lett az a problémakör, amely a szegediek szerint a legkevésbé súlyos probléma a tizenkét felsorolt probléma közül. Ráadásul ennek az itemnek szorult egyedül 3-as alá az értéke az átlagok közül. Vajon ez jelenthet-e rejtett előítéletességet, vagy szélsőséges esetben antiszemitizmust? Ha jobban megnézzük az itemeket, felvett értékeik átlaga szerint csökkenő sorrendbe rendezve, egy valamire figyelmesek lehetünk. Még pedig arra, hogy az első öt helyen szereplő itemek, „A munkanélküliség”, „A bűnözés”, „A korrupció”, „A szegénység” és „A kábítószer- használata terjedése” nem csak hogy a médiában is reflektált témák, de csupa olyan problémákat jelölnek, amelyek a hétköznapi emberek szintjén is erősen jelen vannak, illetve fenyegetnek. A munkanélküliség fenyegetését, a bűnözést stb. ez emberek a saját bőrükön tapasztalják, ettől félnak és ettől féltek a hozzájuk közel állókat. Ez látszik az átlagokon is. A változók közti eltérések nagyon minimálisak. A hatodiktól a tizenkettedik probléma már távolabb áll a nagy tömegek problémáin. Ezt látszik alátámasztani a móduszok alakulása is, hiszen az antiszemitizmus csupán 3-as értéket vett fel, míg a legsúlyosabbnak ítélt problémák 5-öst. Valószínűleg „A hajléktalanok helyzete”, „A sérült emberek alacsony szintű foglalkoztatása”, és „A nyugdíjasok nehéz helyzete” azért végzett közvetlenül az „átélt problémák” mögött, mert ezekkel találkoznak az emberek nap, mint nap, és annak ellenére, hogy

többségükben nem élik át, még is „testközelben van”, és hatást gyakorol rájuk. Ezen változók átlaga nagyon közel van az első öt változó átlagához, és ezekkel a változókkal zárul be a 4-es átlag fölötti változók sora. Az antiszemitizmus nem tartozik ide. Valószínűleg a médiában elhangzó előítéletes vagy antiszemita megnyilvánulások, valamint az antiszemitizmus veszélyére való felhívás sokkal távolabbinak tűnhet, mint mondjuk a hajléktalanok helyzete, amellyel naponta találkozik az ember, illetve a zsidóságról folytatott diskurzusok a hétköznapi ember szintjén ritkán jelenhetnek meg, ezért antiszemita állításokkal is ritkábban találkozik testközelben. Az antiszemitizmussal összehasonlítva a romákkal kapcsolatos előítéletek helyzete is hasonló lehet. Amíg nem roma valaki, és nem a saját bőrén érzi, hogy milyen az előítéletek célpontjában lenni, addig az emberek valószínűleg sokkal kisebb problémaként érzékelik. Mindemellett persze lehetséges, hogy az antiszemitizmust kisebb társadalmi problémának tekintők között olyanok is vannak, akik antiszemiták, hiszen aki meggyőződésesen úgymond gyűlöli a zsidókat, annak számára az antiszemitizmus nem társadalmi betegség, hanem egy olyan dolog, amely – mint ahogyan a szakirodalmakban is láthattuk – a társadalmi problémák helyrehozására irányul. Ebből kifolyólag nem érzékelheti problémának az antiszemitizmust az, aki antiszemita. Arra, hogy milyen arányban oszlik meg a két lehetséges álláspontot képviselők aránya, a későbbiekben egy keresztábrás eljárás segítségével kapunk választ.

Alapeloszlások összehasonlítása

A gyermek zsidó származású udvarlójához viszonyulás⁴⁵ alapeloszlása

	Elemsszám	Százalékos arány (%)	Halmazott százalékos arány (%)
Megakadályozná	68	2,7	2,7
Lebeszélne	148	6	8,7
Elfogadná	904	36,5	45,2
Természetesnek venné	1326	53,5	98,7
Kifejezetten örülne neki	33	1,3	100
Teljes	2479	100	
Teljes (hiányzó adatokkal)	2548		

6. táblázat

45 Ez a név a társadalmi távolságtartás változót takarja

A zsidósággal kapcsolatos társadalmi távolságtartás mértékét a válaszkategóriákra lebontva a fenti táblázatban láthatjuk. Hasonlítsuk ezt össze azzal, amit Kovácsék a 2002-es tanulmányban kaptak.

A zsidóktól való társadalmi távolságtartás az antiszemita csoportokban⁴⁶

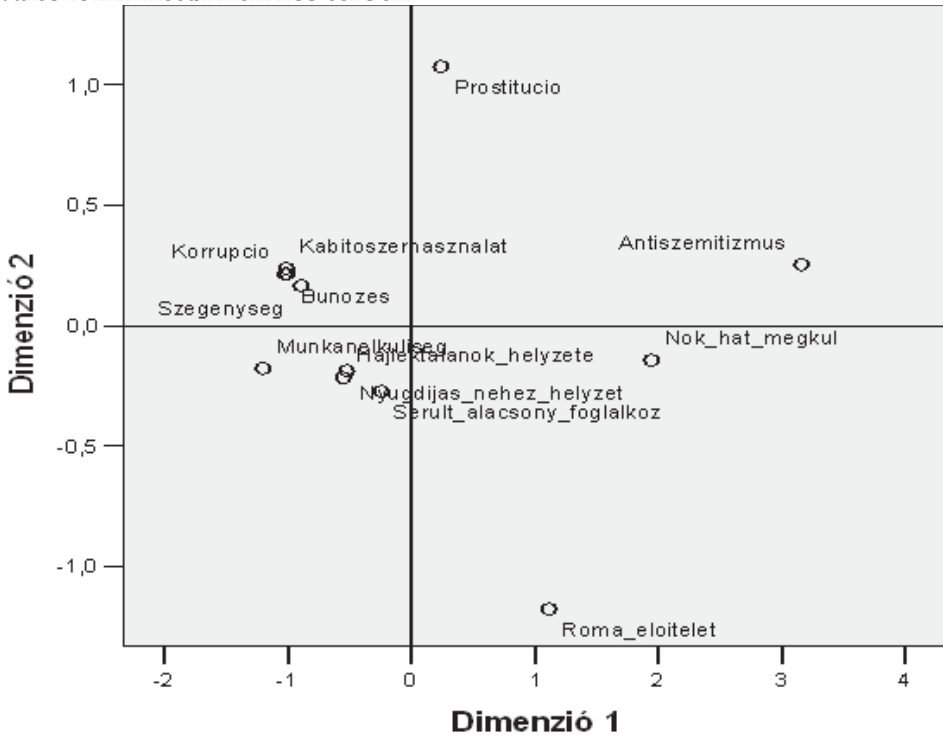
	Nem antiszemita	Mérsékelt diffúz	Diszkriminatív	Politikai	Politikai diszkriminatív
Nincs távolság	13	8	4	8	3
Kis távolság	15	18	5	14	8
Átlagos távolság	56	51	30	49	24
Nagy távolság	13	14	27	22	22
Nagyon nagy távolság	13	25	33	8	43

7. táblázat

Láthatjuk, hogy Kovácsék kutatásában a „nem antiszemiták” 13%-a érez nagy, 13%-a érez nagyon nagy társadalmi távolságot a zsidósággal szemben. Persze az idézett kutatás több és más változókkal mérte a társadalmi távolságtartást, a „Szeged Studies 2007” esetében pedig csak egy változóval mértük a társadalmi távolságtartást. Azonban az eltérés mértéke alapján elmondhatjuk, hogy jelentős eltérés van a két kutatás eredménye között. Az általam elemzett változó értékeiben azok a válaszok, amelyek a nagy távolság (Ellenezné) és a nagyon nagy távolság (Lebeszélne) kategóriáknak megfeleltethetőek, csupán 2,7%-os és 6%-os arányt értek el, ami pedig az egész szegedi népességre utal, nem csak a nem antiszemita részére. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy hét évvel az országos reprezentatív antiszemitizmus kutatás adatfelvétele után Szegeden jelentősen kisebb számban vannak jelen azok, akik társadalmi távolságot tartanak az antiszemitákat is ide számolva, mint a hét évvel korábbi országos adatfelvételkor a magyar társadalomban.

46 A táblázat adatai származnak: Kovács András: A kéznél lévő idegen, PolgArt, Budapest, 2005. 180.o.

Változóink kétdimenziós térben

1. ábra

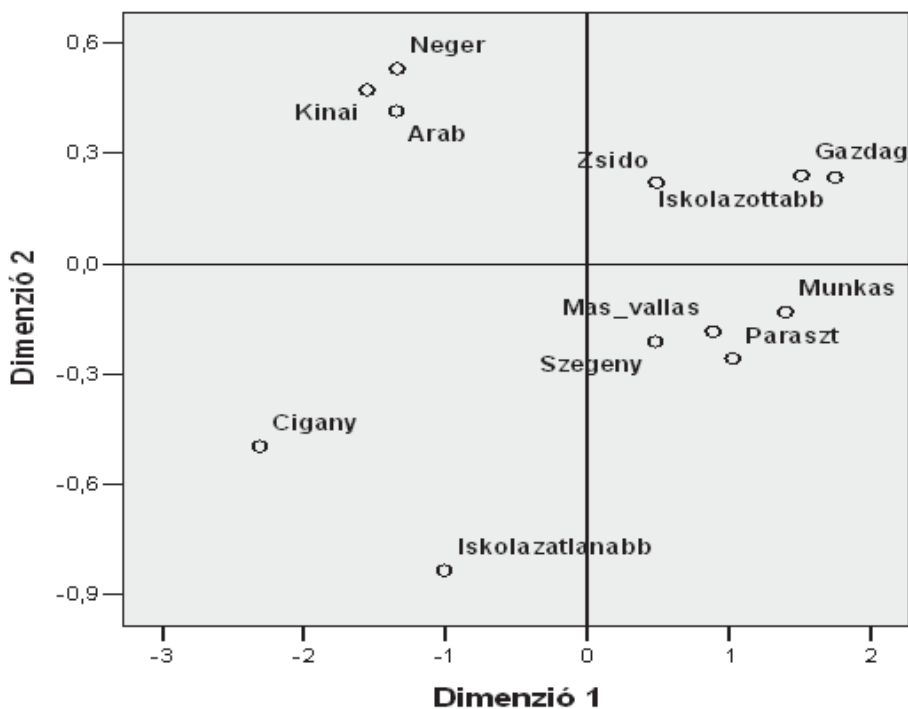
Társadalmi problémák súlyosságának érzékelése kétdimenziós térben N=2548

Az első többdimenziós ábra körülbelül azt hozta, amit az alapeloszlásokból mi is le tudunk szűrni!⁴⁷ Ez esetben az első dimenzióban a negatív értékeket azon változók vették fel, amelyeket az emberek inkább éreznek súlyos problémának, míg a pozitív értékeket felvevő változókat a szegedi emberek kevésbé érzik súlyos társadalmi problémának. Már ez tanulságos számunkra, hogy láthatjuk, hogy a statisztikai eljárás hol húz meg egy határt a változók között, ami alapján el lehet különíteni a súlyos és kevésbé súlyos problémaként megítélt változókat. Minden esetre pozitív értéket vett fel a „Romákkal kapcsolatos előítéletek” változó, és az „Antiszemitizmus” változó is (sőt, messzemenően ez a változó produkálta a legpozitívabb értéket, ami annyit jelent, hogy előzetes elemzéseink helytállóak voltak az antiszemitizmussal kapcsolatban). A második dimenzió értelmezése azonban nehezebb. Láthatjuk, hogy azok a változók, amelyek negatív értéket vesznek fel az első dimenzióban, a második dimenzióban felvett

47 S-stress értékünk 0,02807 ebben az esetben, tehát a kétdimenziós modell érvényes

értékei elég közel esnek egymáshoz. Azonban még is elválasztja egy tengely a második dimenzióban pozitív értékeket felvevő „Korrupciót”, „Kábítószer használatot”, „Bűnözést” és „Szegénységet”, a negatív értékeket felvevő „Munkanélküliségtől”, „Hajléktalanok helyzetétől”, „Nyugdíjasok nehéz helyzetétől” és a „Sérült embere alacsony szintű foglalkoztatásától”. A pozitív dimenzióban a kriminalisztikai jellegű problémák kerültek, azonban a „Szegénység” eltérő ettől, míg a negatív kategóriába egyértelműen az egzisztenciális jellegű problémák kerültek. Azonban láthatjuk, hogy a „Szegénység” nem ide került, és ez rontja ennek az értelmezésnek a helyállóságát. Az első és a második dimenzióban is egyaránt negatív értéket felvevő „Nők hátrányos megkülönböztetése” és a „Romákkal kapcsolatos előítéletek” között már nehéz találni bármi alátámasztható összefüggést is. Ez érvényes sajnos az első tengelyen negatív, a második tengelyen pozitív értéket felvevő „Prostitúció” és „Antiszemitizmus” változókra is.

Bár láthattuk, hogy az első dimenzió nagyon szép határt húzott a változók között, a második dimenzió azonban már nem tudtunk egyértelmű jelentést tulajdonítani. Azt kell mondanunk, hogy ez a módszer ebben az esetben – bár nem volt teljes kudarc – fél sikerrel járt.

2. ábra

Eltérő társadalmi csoportból származó partner megítélése, és a többdimenziós skálázás N=2548

Ebben az esetben a többdimenziós skálázás sokkal érdekesebb eredményt hozott, mint az imént!⁴⁸ Ezen az ábrán az első dimenzió mentén pozitív értékeket felvevő változók azon társadalmi csoportokat jelölik, amelyek tagjait az emberek szívesen látnák gyermekük választottjaként, míg a negatív értékek birtokosait kevésbé! Az etnikai/nemzetiségi csoportok közül egyedül a zsidóság került a pozitív felére az első dimenzió tengelyének, míg a cigányok, az arabok, a kínaiak, és a négerok is egyaránt a negatív oldalra kerültek. A második dimenzió ebben az esetben nem hogy értelmezhetetlen, hanem egyenesen önmagáért beszél, és kiválóan árnyalttá teszi a képet a különböző csoportok megítéléséről. Ebben az esetben nem is a két dimenziót érdemes szemügyre venni, hanem inkább az ábra, koordináta- tengelyek által kimetszett negyedeit. A legelső negyedben – amelyet mindkét tengely pozitív szakasza határoz meg – a zsidóságot, a gazdag családból származóakat, és az iskolázottabbakat találjuk. Nagyon érdekes, hogy a zsidóság azon csoportok közé került be, amelyek a zsidósággal kapcsolatos sztereotípiákban általában úgy jelennek meg, mint azon csoportok, ahová a zsidóság képviselőinek szükségszerűen tartoznia kell. Valószínűleg az hogy ez így alakult, nem véletlen. Az emberek fejében élnek azok a sztereotípiák, amely szerint a zsidóság képviselőinek szükségszerűen birtokolnia kell vagy magas vagyont vagy iskolai végzettséget, vagy mind a kettőt. Érdekes az, hogy az átlagok nem sejtettek ennyire pozitív megítélést a zsidósággal kapcsolatban, hiszen az átlag csupán a hetedik legnépszerűbb csoportként határozta meg a zsidóságot, itt viszont a három legpozitívabb csoport egyikévé lépett elő. A második dimenziót az első dimenzió tengelyének pozitív szakasza és a második dimenzió tengelyének negatív szakasza határozza meg. Ide került a társadalmi munkamegosztás által meghatározott csoportok (tegyük hozzá, hogy ezek a csoportok a társadalmi munkamegosztás előnytelenebb felének képviselői), illetve még a szegények és a más vallású emberek. Ez az a csoport, amely tagjait a szegedi társadalom tagjai elfogadják, és alacsony társadalmi távolságot tartanak velük szemben, azonban e csoportokhoz való tartozás valószínűleg már nem hordoz önmagában olyan előnyöket, és lehetőségeket, mint az – az előző csoportban benne rejlett. Ez a csoport, annak ellenére, hogy tagjai kiváló értékeket értek el az átlag és a módusz tanulása szerint, még sem olyan vonzó, mint az első csoport. Nagyon érdekes, hogy a munkásság is ide került, hiszen az átlagoknál láthattuk, hogy hajszálnyival maradt csak le az első helyről. A második dimenzió tehát egy preferencia dimenzió, amely a finom árnyalatokat mutatja kívánatos, és nem oly kívánatoson belül. Megmutatja, hogy a kívánatosokon belül kik az igazán kívánatosak, s kik a kevésbé kívánatosak, illetve a nem kívánatosokon belül kik testesítik meg a kisebb és nagyobb „rosszat”. A harmadik és a negyedik dimenzió is ezt erősíti meg. A harmadik dimenzió érdekessége, hogy ide került az összes olyan etnikai csoport, akik nem évszázadok óta élnek együtt

48 S- stress értéke ebben az esetben 0,3453, tehát ez a kétdimenziós modell is érvényes

a magyarsággal, hanem jelenlétük az elmúlt évtizedek eredménye, illetve ők azok, akik fizikai jellegük alapján egyértelműen megkülönböztethetőek a magyarságtól. Ez a dimenzió az első dimenzió negatív szakasza és a második dimenzió pozitív szakasza által meghatározott. Az itt elhelyezkedő három csoport, az arabok, a kínaiak, és a négerek, feltűnően közel vannak egymáshoz. Értékeik, egyaránt az első, és a második dimenzió tengelyén is nagyon hasonlóak. Megítélésük a negatív szekcióba esik, azonban nem ők az a csoport, akikkel szemben a szegediek a legnagyobb társadalmi távolságot érzik. A negyedik csoport, amely mindkét tengely negatív szakaszának ölelésében van, két csoportot tartalmaz. A cigányok, és az iskolázatlanok kerültek ebbe a negyedbe. Ezek a csoportok azok, akik a szegedi társadalom számára leginkább a negatív sztereotípiák hordozói, akikben a szegedi emberek valószínűleg nem látják gyermekeik számára a megfelelő családi háttér megteremtésének lehetőségét, akikkel szemben a legnagyobb társadalmi távolságot igyekeznek tartani. Érdekes, hogy a cigányság az iskolázatlanokkal került egy negyedbe, hiszen ugyan úgy, mint a zsidóságnál, itt is olyan csoporttal kerültek össze, amelyhez az általános sztereotípiák gyakran kapcsolják az említett csoportot.

Láthattuk, hogy a többdimenziós térben a zsidóság kiváló helyet ért el. Ez alapján már ki lehet mondani, hogy **első számú hipotézisünket megtartjuk, a zsidósággal szemben alacsony szintű a társadalmi távolságtartás a szegedi társadalomban.**

Második számú hipotézisünket el kell vetnünk, hiszen az antiszemitizmust érzékelik a szegediek a legkisebb problémának.

A társadalmi sztereotípiák helytállósága

Nézzük meg, más kutatások eredményei segítségével, hogy mennyire helytállóak a társadalmi sztereotípiák a zsidóság iskolázottságával, jómódúságával, illetve a cigányság iskolázatlanságával kapcsolatban.

A zsidóság társadalmi kondíciói

Az adatok, amelyeket itt felvonultatok, annak az 1999-es magyarországi zsidósággal kapcsolatos kutatásnak az eredményei, amely alapján a Zsidók a mai Magyarországon című tanulmány jelent meg, Kovács András szerkesztésében. A tanulmányban a zsidóság és a fővárosi népesség összehasonlítására kerül sor, mivel a kutatás által zsidóként definiált csoport mintegy kilencven százaléka a fővárosban lakik.

	Zsidó népesség %	Fővárosi népesség %
Max. 8 általános	11	21
Szaktanácsképző	5	19
Középiskola	29	35
Főiskolai diploma	19	12
Egyetemi diploma	36	13
Összesen	100	100

8. táblázat

A zsidó népesség, és a fővárosi népesség iskolázottság szerinti megoszlása (százalékban)⁴⁹

Az első táblázatunk az iskolázottsággal kapcsolatos. A táblázaton jól láthatjuk, hogy a zsidóság, még a fővárosi népességnél is sokkal jobban iskolázott, annak ellenére, hogy a fővárosban a legjobbak az iskolázottsági mutatók az országban, tehát még az ország legiskolázottabb részénél is jóval iskolázottabbak. Láthatjuk, hogy a kiugró különbségek ez esetben a szaktanácsképzés végzettségűek, és az egyetemi diplomával rendelkezők között van. A szaktanácsképzés végzettségű zsidók mindössze a zsidó népesség 5%-át teszik ki (sőt a munkaerőpiacon aktív zsidók között ez az arány csupán 3%), míg a többségi társadalom esetében ez 19%, illetve a legnagyobb eltérés az egyetemi diplomával rendelkezők körében van, ahol 23%-os az eltérés. A zsidó népességből 36 % rendelkezik egyetemi diplomával, azaz minden harmadik zsidó származású ember, míg a nem zsidó magyaroknak csupán 13%-a végzett egyetemen, ami az összlakosságának körülbelül hetede. Nagyon érdekes megfigyelni, hogy az zsidóság iskolázottsági értékei még középiskolai végzettség esetében is elmaradnak a nem zsidó népességétől, mivel annyira képzett ez a társadalmi csoport, hogy ritka (minden esetre ritkább) az olyan zsidó, aki megállna a középiskolai érettségénél, és nem folytatná tanulmányait a felsőoktatásban. Ráadásul „... a zsidó populáción belül a fiatal korosztályok felé haladva jelentősen emelkedik az iskolázottság szintje: már a mai inaktív népesség iskolázottsága is magas volt (a diplomások aránya meghaladta a kétötödöt), a mai aktív népesség körében azonban már a kétharmadot is meghaladja a diplomások aránya. Ezzel egyidejűleg pedig az alacsony képzettségű csoportok nagysága erősen összezsugorodott” (Kovács 2002:136-137).

Láthattuk, hogy a többdimenziós térben a parasztság, és a munkásság sem került abba a negyedbe, ahová a zsidóság került. Nézzük most meg, hogy milyenek a zsidóság munkaerő piaci jellemzői! „A vezető állásúak, értelmiségiek és az önálló részaránya a populáció egészében meghaladja a 70%-ot, az aktív népességen belül pedig a 80%-ot” (Kovács 2002:138). Ez nagyon magas arány, ráadásul a fizikai munkát végző zsidók

49 A táblázat adatai származnak: Kovács András, Zsidók a mai Magyarországon, 2002.

aránya csupán 8%, tehát a többdimenziós térben leképződött munkamegosztásban megjelenő nagyfokú különbség is érvényesek a többségi társadalom és a zsidóság között. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a hangsúly a zsidóság foglalkozási struktúrájában eltolódott kereskedelem felől az üzleti, személyi szolgáltatások és a kulturális szféra irányába.

Végül pedig nézzük meg a zsidóság és a gazdagok között van-e összefüggés! Ennek a kérdéskörnek a mérését a felhasznált tanulmány nem a jövedelem vagy a magántulajdon forintban kifejezett értékeinek összehasonlításával végezte, hanem az anyagi erőforrások más indikátoraival, ráadásul az összehasonlítás itt már nem is a fővárosi össznépeséghez történt, hanem kifejezetten a fővárosi iskolázott népeséghez. Az iskolázott fővárosi népeségbe a legalább középfokú végzettségű fővárosi lakosok tartoznak bele.

	Aktív zsidó népeség %	Aktív fővárosi iskolázott népeség %
Külföldi nyaralás előző évben	62	26
Telek, nyaraló	32	26
Autó	72	67
Mikrohullámú sütő	78	76
Videó	82	82
Mobiltelefon	59	42
Személyi számítógép	67	55
Internet otthon	35	13

9. táblázat

Az anyagi erőforrások néhány indikátora az aktív zsidó és az aktív fővárosi iskolázott népeségben (százalékban)⁵⁰

Azért az aktív népeséget hasonlítjuk össze ebben az esetben, mert az inaktív zsidók között nagyon magas az özvegy idős nők aránya, ami erős negatív hatással van az átlagra, és számunkra is érdekesebb az aktív társadalmi rétegek összehasonlítása. Láthatjuk, hogy egy kivétellel mindenhol a zsidóság képviselői birtokolnak a javakból nagyobb arányban, és a kivételes esetben is egyenlő volt a százalékos arány. Kimagaslóan vezet a zsidóság az új technikai vívmányok birtoklásában, ilyen a mobiltelefon, a személyi számítógép birtoklása, illetve az otthoni internet hozzáférés. A legnagyobb különbséget még is a külföldi nyaralás produkálta, amit a zsidóság közel kétharmada megengedhetett magának, míg a fővárosi iskolázott népeségnek csupán bő egynegyede.

50 A táblázat adatai származnak: Kovács András, Zsidók a mai Magyarországon, 2002

A cigányság iskolázottsági mutatója

A cigányság az iskolázatlanokkal kerültek egy dimenzióba. Nézzük tehát meg, hogy pontosan mennyire is helytállóak a sztereotípiák ezzel kapcsolatban! Havas Gábor és Kemény István „A magyarországi romákról” című könyvében társadalomtörténeti előzményekkel magyarázva mutatja be a cigányság iskolázottságának aktuális helyzetét. A szocialista rendszer meghozta az oktatás expanzióját, azonban ebből a romák és a nem romák eltérő módon részesültek. A hetvenes években a húszas éveiben járó romák 26-27%-a fejezte be az általános iskolát, míg a nem roma tanulók közül szinte mindenki. A kilencvenes évek beköszöntével annak ellenére, hogy a 25-29 éves romáknak már 75%-a sikeresen befejezte az általános iskolai tanulmányokat, az iskolázottsági szakadék még is tovább nőtt köztük, és a többségi társadalom között. „A 35-39 éves korcsoporthoz tartozóknak 7,4%-a végzett szakmunkásképzőt. Ez az arány a 30-34 éveseknél 17,2%, a 25-29 éveseknél 13,2%, a 20-24 éveseknél 15,6%-ra módosul. A baj csak az, hogy a szakmunkásképző iskolák túlnyomó többségükben olyan szakmákra képeznek, amelyek iránt már évek óta nincs kereslet és a belátható jövőben nem is lesz; az általuk kiállított oklevelekkel egyáltalában nem lehet elhelyezkedni” (Havas-Kemény 1995). A szakmunkásképző az- az iskolaforma, amit az általános iskola után a romák leggyakrabban elvégeznek, a probléma viszont az, hogy a munkaerő piaci lehetőségeik így is igen korlátozottak maradnak. „A középiskolát végzettek aránya minden roma korosztályban rendkívül alacsony. A roma gyerekek már a középiskolába való bejutásnál rendkívül erős hátrányt szenvednek: az általános iskola nyolcadik osztályában tanuló nem roma gyerekeknek csaknem fele, míg a roma gyerekeknek három százaléka jut középiskolába. Ez a hátrány azután fokozódik a középiskolai évek során: a középiskola negyedik osztályáig a lemorzsolódás a nem roma gyerekeknél kevesebb, mint a 14 százalék, míg a roma gyerekek esetében megközelíti a 40%-ot. Míg az általános iskolánál és a szakmunkásképzőnél határozott javulást rögzíthettünk, addig a középiskolába való bejutásnál, illetőleg elvégzésénél semmiféle előrehaladást nem észleltünk: az 50-54 éves korcsoportnál a középiskolát végzettek aránya 1,2 százalék, a 20-24 éves korcsoportnál 1,5 százalék. A középiskolai továbbtanulás esélyei a roma gyerekeknel 1971 óta a tanulmány elkészültéig semmit sem változtak. Még rosszabb a helyzet a felsőoktatásban. A 60-64 éves, 55-59 éves, 45-49 éves, 40-44 éves, 35--39 éves, 30-34 éves korcsoportban rendre azt tapasztaljuk, hogy a főiskolát végzettek aránya 1 százalék körül mozog, a 25-29 éveseknél már csak 0,6 százalék” (Havas-Kemény 1995). Ez utóbbi már nem hogy javuló, hanem romló tendenciát mutat. Megállapíthatjuk a cigánysággal kapcsolatban is, hogy a társadalmi sztereotípiák ebben az esetben is helytállóak. A cigányság olyan társadalmi csoport mellé került a kétdimenziós térben, amelynek ők is markáns részét képezik. Ez tovább ront a cigányság megítélésén, hiszen

a cigány származásuk egy alapvető hátrányt jelent számukra az emberek szemében, ami nagy hányaduknál párosul az iskolázatlanságból fakadó negatívumokkal is. Érdekes lenne egy olyan kutatást végezni, amely ugyan ezzel a kérdéssel, ugyan ezzel a skálával mérné ugyan ezt az itemsort, annyi kiegészítéssel, hogy az itemek közé bevinnék a büntetett előéletűeket is. Ez kiválóan alkalmas lenne arra, hogy az emberek fejében leképződik-e az a sztereotípiá, ami összeköti a romákat és a bűnelkövetőket. Ez szokott a médiában manapság „cigány- bűnözés” néven megjelenni, és a cigányságot nem csak etnikumként, hanem bűnöző szubkultúrát is definiálja.

A két elemzett változó közti kapcsolat

Ebben a fejezetben megnézzük, hogy a dolgozat fókuszpontjába helyezett két változónk hogyan viszonyul egymáshoz. Itt a zsidóságot csupán a cigánysággal tudjuk összehasonlítani, mivel a társadalmi problémák érzékelésével kapcsolatos változónk a Magyarországon élő etnikumok közül csupán erre a két etnikumra tér ki. A változók közti kapcsolatot keresztábrás eljárással vizsgáltam. Független változónak a társadalmi távolságot mérő változót tekintettem. A változók mindkét esetben ötfokú skálával dolgoztak, ezeket a keresztábra könnyebb átláthatósága kedvéért összevontam három- három kategóriába. „A szülők egy részét kifejezetten zavarja, ha gyermeke az övékétől eltérő társadalmi csoportból választ magának házastársat. Ön hogyan fogadná (örülne-e neki avagy ellenezné), ha gyermeke választottja...” változó „Megakadályozná” és a „Lebeszelné” értékeit vontam össze a „Negatív viszonyulás” kategóriába. Az „Elfogadná” változó került a „Semleges viszonyulás” kategóriába, míg a „Természetesnek venné”, és a „Kifejezetten örülne neki” került a „Pozitív viszonyulás” kategóriába. A „Mennyire tartja hazánkban súlyos problémának az alábbiakat?” változó esetében, mint azt már említettük, csupán a kezdő és a végpont volt definiálva a skálán. Az „1.” érték volt az „Egyáltalán nem súlyos probléma”, míg az „5.” érték volt a „Nagyon súlyos probléma”. Itt az „1.” és a „2.” érték került az összevonás után a „Nem súlyos probléma” kategóriába, a „3.” érték alkotja a „Közepesen súlyos” probléma kategóriát, míg a „4.” És az „5.” érték alkotja a „Súlyos probléma” kategóriát. A keresztábrás eljárás során kiírtam a megfigyelt s az elvárt gyakoriságot is, hogy elemezhesük, az eltérések mértékét és irányát is. Emellett Chi- négyzet próbával teszteltem, hogy van-e szignifikáns eltérés a változók illeszkedésében.

Cigány származású volna* A romákkal kapcsolatos előítéletek – Keresztábra

			A romákkal kapcsolatos előítéletek			Összesen
			Nem súlyos probléma	Közepesen súlyos probléma	Súlyos probléma	
Cigány származású volna	Negatív viszonyulás	Megfigyelt gyakoriság	212	383	456	1051
		Várt gyakoriság	162,2	367,4	521,4	1051,0
		Százalékos arány	20,2%	36,4%	43,4%	100,0%
		Illesztett reziduális	5,7	1,3	-5,4	
	Semleges viszonyulás	Megfigyelt gyakoriság	113	340	489	942
		Várt gyakoriság	145,4	329,3	467,3	942,0
		Százalékos arány	12,0%	36,1%	51,9%	100,0%
		Illesztett reziduális	-3,7	,9	1,8	
	Pozitív viszonyulás	Megfigyelt gyakoriság	48	122	254	424
		Várt gyakoriság	65,4	148,2	210,3	424,0
		Százalékos arány	11,3%	28,8%	59,9%	100,0%
		Illesztett reziduális	-2,6	-2,9	4,7	
Összesen	Megfigyelt gyakoriság	373	845	1199	2417	
	Várt gyakoriság	373,0	845,0	1199,0	2417,0	
	Százalékos arány	15,4%	35,0%	49,6%	100,0%	

10. táblázat

A fenti keresztábra arra keresi a választ, hogy cigányszármazású udvarlókhoz való viszonyulás változásával változik-e a romákkal kapcsolatos előítéletek súlyosságának érzékelését. Láthatjuk, hogy a „Negatív viszonyulás” esetében megfigyelt értékeink felülmúlják várt értékeinket a „Nem súlyos”, és a „Közepesen súlyos” kategóriában, viszont alulmúlják a „Súlyos probléma” kategóriában. Ezen túl láthatjuk, hogy a „Nem súlyos” kategóriában itt a legmagasabbak az értékek (tehát akik elutasítják a roma udvarlókat, azok közt a legmagasabb azok aránya azoknak, akik nem tekintik súlyos problémának a romákkal szembeni előítéleteket), míg a további két kategóriában pedig a legalacsonyabbak. A „Semleges viszonyulás” kategóriájában kevesebb a vártnál azok száma és aránya, akik szerint „Nem súlyos probléma” az előítéletek a cigánysággal szemben, és magasabb azoknak az aránya, akik szerint „Közepesen súlyos” vagy egyenesen „Súlyos probléma” az előítéletek a mai magyar társadalomban. A pozitív viszonyulás pedig még kedvezőbben hat a probléma súlyosságának megítélésére. Akik pozitívan viszonyulnak gyermekük roma udvarlójához, azok között a vártnál jóval magasabb azok aránya, akik szerint „Súlyos probléma” a cigánysággal szemben tanúsított előítéletek, és kevesebb a vártnál azok aránya, akik szerint csak „Közepesen súlyos prob-

léma”, vagy „Nem súlyos probléma”. Mivel a kereszt táblával szinkronban lefutott illeszkedés vizsgálat szignifikáns különbséget mutat a romákkal szembeni előítéletek súlyosságának érzékelésében, annak függvényében, hogy az adott emberek mennyire fogadnák el gyermekük roma udvarlóját.⁵¹ Minél elutasítóbb tehát valaki a romákkal szemben, ebben a kérdéskörben, annál nagyobb valószínűséggel érzékeli kisebb problémának a romákkal szembeni előítéletek súlyosságát. Másként megfogalmazva, minél előítéletesebb valaki, annál kevésbé érzékeli az előítéleteket társadalmi problémaként.

Zsidó származású volna* Az antiszemitizmus – Kereszt tábla

			Az antiszemitizmus			Összesen
			Nem súlyos probléma	Közepesen súlyos probléma	Súlyos probléma	
Zsidó származású volna	Negatív viszonyulás	Megfigyelt gyakoriság	93	41	50	184
		Várt gyakoriság	77,2	51,8	55,0	184,0
		Százalékos arány	50,5%	22,3%	27,2%	100,0%
		Illesztett reziduális	2,5	-1,8	-,8	
	Semleges viszonyulás	Megfigyelt gyakoriság	358	254	208	820
		Várt gyakoriság	344,2	230,7	245,1	820,0
		Százalékos arány	43,7%	31,0%	25,4%	100,0%
		Illesztett reziduális	1,2	2,3	-3,5	
	Pozitív viszonyulás	Megfigyelt gyakoriság	507	347	424	1278
		Várt gyakoriság	536,5	359,5	381,9	1278,0
		Százalékos arány	39,7%	27,2%	33,2%	100,0%
		Illesztett reziduális	-2,5	-1,2	3,9	
Összesen		Megfigyelt gyakoriság	958	642	682	2282
		Várt gyakoriság	958,0	642,0	682,0	2282,0
		Százalékos arány	42,0%	28,1%	29,9%	100,0%

11. táblázat

Láthatjuk, hogy a tendenciák a zsidóság, és az antiszemitizmus esetében is azonosak. Minél pozitívabb a zsidó udvarlóhoz fűződő hozzáállás, annál súlyosabb problémaként érzékeli az antiszemitizmust a válaszadók. Akik negatívan viszonyulnak a zsidósághoz, azoknál a legmagasabb azok aránya, akik nem érzik súlyos problémának az antiszemitizmus, és a legalacsonyabb azok aránya, akik közepesen súlyos, vagy súlyos problémaként érzékeli. Akik pozitívan viszonyulnak a zsidósághoz, azok között

⁵¹ Társadalmi távolságtartás (cigányok)- társadalmi probléma észlelés (cigányokkal szembeni előítélet) kereszt tábla: Chi- négyzet szignifikancia érték= 0,000

kevesebb a vártnál azok aránya, akik nem ítélik súlyos problémának, vagy csak közepesen súlyos problémának ítélik az antiszemitizmust, és magasabb azok aránya, akik súlyos problémának ítélik. A különbség a tendenciákban itt a zsidósághoz semleges viszonyulók esetében jelentkezik. Ők kevesebben ítélik súlyos problémának a vártnál az antiszemitizmust, és többen nem súlyos vagy közepesen súlyos problémának. A Chi- négyzet próba itt is szignifikáns eltérést mutat.⁵²

A társadalmi távolságtartás mértékének és alakulásának magyarázata

A vallásosság hatása változóinkra

Legelőször ismerkedjünk meg azzal a változóval, amellyel a kutatás során a vallásosság mérésére szolgált a kutatás során. A kérdés így hangzott:

„A következő kijelentések közül melyikkel tudná magát a leginkább jellemezni?”

A válaszlehetőségek pedig a következők voltak:

1. Vallásos, az egyház és egyéb gyülekezet tanításait követi
2. Vallásos a maga módján, de nem kötődik egyházhoz, gyülekezethez
3. Nem tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem
4. Nem vallásos
5. Nem vallásos, határozottan más a meggyőződése

Láthatjuk, hogy itt nem tekinthetünk úgy a válaszlehetőségekre, mint amik mögött jól elhatárolt szociológiai háttér húzódik, ezért a lineáris regresszió analízisről le kell mondanunk. Változóink menthetetlenül alacsony mérési szintűek, ezért használjunk keresztábrát a változók közti összefüggések elemzéséhez! Az átláthatóság kedvéért a társadalmi távolságtartást mérő változó már ismertett újrakódolt változatát használtam a keresztábra elkészítéséhez.

Az keresztábrával együtt lefuttatott Chi- négyzet próba alapján kijelenthetjük, hogy nem illeszkednek az adatok, tehát van szignifikáns különbség abban, ahogyan a különböző mértékben vallásos emberek a zsidósághoz viszonyulnak.⁵³ Bár tény és való, hogy szignifikáns különbség van a vallás mértéke alapján a zsidósággal szemben tartott társadalmi távolság mértékében, de a változónk nem tér ki arra, hogy ki- milyen egyházhoz tartozik, és egyházanként is eltérő a zsidóság megítélése, illetve nem minden egyháznak egyforma a történelmi kapcsolata a zsidósággal. Továbbá bár a vallásosság skála két végpontján elhelyezkedők között jól látható a különbség, de a köztes értékek esetében nem érvényesül egyértelmű tendencia. **Harmadik hipotézisünket** a kapott statisztikai eredmények tükrében **megtartjuk, az intézményes vallásosság negatív**

52 Társadalmi távolságtartás (zsidók)- társadalmi probléma észlelés (antiszemitizmus) keresztábra: Chi- négyzet próba szignifikancia értéke= 0,000

53 Vallásosság- társadalmi távolságtartás (zsidók) keresztábra: Chi- négyzet próba szignifikancia érték= 0,023

hatást gyakorol a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra, de ezzel az összefüggéssel óvatosan kell bánnunk!

A társadalmi státusz változó hatása

Első lépésként össze kell szednünk azon változókat, amelyek a mai társadalomban meghatározzák az egyén társadalmi státuszát. Ebben az esetben természetesen először is a vagyon lesz az, amely hipotetikusan beletartozik ebbe a csoportba. A vagyont ebben az esetben a háztartás havi összjövedelmével kívánom bemutatni, illetve a lakás berendezettségével. Mivel az első változó, a háztartás összjövedelme önbevalláson alapul, és az anyagiakkal kapcsolatos kérdések mindig elég kényesek, így lehet némi különbség a bevallott és a tényleges értékek között. Ezért vonjuk be kontrollváltozóként a lakás berendezettségét, amelyet a kérdezőbiztosok soroltak be öt kategóriába a kérdőív felvétel során. Másik fontos réteggépző változónk lehet, az iskolázottság. A negyedik ilyen változónk a munkamegosztásban elfoglalt pozíció. Ez gyakran, ám koránt sem mindig függ össze az iskolázottsággal, ezért fontos, hogy ezt is bevegyük a változóink közé. (Az elemzés során sajnos ki kellett vennem az önállóakat, vállalkozókat ebből a változóból, mivel a főkomponens elemzés során az eljárás Pearson-féle lineáris regresszió analízist használ, és nem lehet őket beilleszteni egy hierarchikus sorba, mondjuk a vezetők, és a fizikai munkások közé, pont azért, mert az alkalmazotti hierarchia teljesen más elven szerveződik.) Az ötödik változó pedig az életkor lehet, amely előrehaladta lehetővé teszi az előző négy felhalmozását. Az önbesoroláson alapuló társadalmi osztály-hovatartozást firtató változót erősen szubjektív jellege miatt nem vesszük be vizsgálatunkba.

Annak kiderítésére, hogy valóban ezek a változók határozzák meg a társadalmi státuszt, főkomponens elemzést fogunk végrehajtani. Az első próbálkozás során egyetlen változó nem illik bele a *kommunalitások* alapján a főkomponensünkbe, mégpedig a korkategória.

Kommunalitások

	Szórás	Extrakció
Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?	1,000	,690
Foglalkozási csoport	1,000	,506
Jövedelem kategóriák	1,000	,489
Milyen a lakás berendezése?	1,000	,360
Korkategóriák	1,000	,103

12. táblázat

Kommunalitások – Társadalmik státusz N=2548

Láthatjuk, hogy a korkategória változó abszolút értéke nem éri el a 0,25-ös határt, ezért ki kell, hogy zárjuk a modellünkből.

A korkategória kihagyása után keletkezett modellben már minden változó eléri a 0,25-ös határt. Összesen tehát négy darab változónk került be a modellbe. A megtartott főkomponens a változók információtartalmának 52,290%-át őrzi meg, ami örömmünkre szolgál, hiszen ha a változók információtartalmának legalább ötven százaléka benne foglaltatik a főkomponensben, akkor az már elfogadható. Vizsgáljuk meg azt, hogy a különböző változók miképpen befolyásolják a főkomponenst.

	Komponens
	1
Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?	,839
Foglalkozási csoport	-,759
Jövedelem kategóriák	,665
Milyen a lakás berendezése?	-,607

13. táblázat

Komponens Mátrix – Társadalmi státusz főkomponens N=2548

Ebben a táblázatban szereplő értékek abszolút értékét kell néznünk. Ennek az oka abban keresendő, hogy a „Foglalkozási csoport” változó, és a „Milyen a lakás berendezettsége?” változó ellentétes irányú skálát tartalmaz a másik kettővel szemben. Míg a másik két változó esetében az alacsony értékek jelentik a ténylegesen alacsony jellemzőket (pl. iskolai végzettség esetében az egyes a „Nem járt iskolába” érték, míg a kilences az „Egyetemi diploma” érték), addig az említett két esetben ez megfordul (pl. az egyes felvett érték a foglalkozási csoport esetében felső vezetőt jelöl). A komponens mátrix abszolút értékei alapján láthatjuk, hogy a legnagyobb hatással az aggregált változónkra az iskolai végzettség van, utána a foglalkozási csoport, a jövedelem kategória, és a lakás berendezettsége.

A főkomponens megalkotása után, nézzük meg, hogy az aggregált társadalmi státusz változónk szignifikáns hatással van-e a zsidósággal illetve a cigánysággal szembeni társadalmi távolságtartásra, illetve arra, hogy hogyan ítélik meg az antiszemitizmust, mint probléma súlyosságát. Bár a társadalmi távolságot mérő változónk ordinális mérési szintű, de annyira jól elkülönülő kategóriáknak érzem a változó skálájának pontjait, hogy az általam használt módszer ebben az esetben a lineáris regresszió analízis.

A zsidóság esete

A próba lefuttatása után arra jutottunk, hogy van szignifikáns, pozitív irányú kapcsolat a társadalmi státusz növekedése, és a zsidók elfogadásának mértéke alapján.⁵⁴ Modellünk magyarázó ereje azonban nem túl magas (mindössze 5,2%-os), tehát kis részben magyarázza a társadalmi státusz a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartást. A statisztika alapján még is elmondhatjuk, hogy bár kicsi magyarázó erővel, de Negyedik hipotézisünket megtartjuk, a társadalmi ranglétrán lefelé haladva növekszik a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás.

A cigányság esete

A cigányság esetében meglepő eredményre jutunk ezzel a módszerrel. A lineáris regresszió analízis ugyanis kimutatja, hogy semmi köze nincsen a nagy társadalmi rétegeképző ismérvek alapján felállított társadalmi státusz változónak a cigánysággal szembeni társadalmi távolságtartásnak.⁵⁵ Ez annak a tudatában, hogy a cigányság szerepelt a legrosszabbul a társadalmi távolság mérésére szolgáló változó esetében, a felvett értékek a legrosszabb helyre rangsorolták őket, arra enged következtetni, hogy a cigánysággal szemben egy olyan mélyen gyökerező ellenszenv uralkodik a magyar társadalomban, ami az egész társadalmat egyaránt jellemzi, és nincs olyan rétegeképző ismérv, amely módosítaná – akár csak valamelyest – bármely társadalmi réteg attitűdjeit ezzel a kisebbséggel szemben.

Életkor hatása a zsidósággal szembeni távolságtartásra

Láthattuk, hogy a társadalmi státusz főkomponensünkbe nem került bele az életkor változó, ezért utólag, külön vizsgáljuk meg, hogy hatást gyakorol-e a társadalmi távolságtartás változónk alakulására a zsidóság tekintetében.

Az életkor változót a kutatás során mért, „Melyik évben született Ön” változó alapján határozhatjuk meg utólag, de végül is erre semmi szükség, hiszen az eredeti változó is intervallum mérési szintű, ezért bátran használhatjuk lineáris regresszió analízisre. Utólagos hipotézisem az életkorral kapcsolatban, hogy nem gyakorol hatást az elemzett változónkra.

A regresszió analízis lefuttatása után nem kaptunk szignifikáns együtt járást az életkor és a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás változó között.⁵⁶ Utólagos hipotézisünket tehát elvethetjük. (A cigányság esetében is erre az eredményre jutottunk.⁵⁷)

54 Társadalmi státusz faktor- társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió: „F” és „t” szignifikancia értéke=0,000; $\beta=0,230$; R négyzet értéke= 0,052

55 Társadalmi státusz faktor- társadalmi távolságtartás (cigányság) változó lineáris regresszió: „F” és „t” szignifikancia értéke=0,408

56 „F” és „t” szignifikancia értéke ebben az esetben 0,064 lett.

57 „F” és „t” szignifikancia értéke ebben az esetben 0,085 lett.

Politikai pártpreferenciák hatása a társadalmi távolságtartásra

A politikai pártpreferenciákat azon változó alapján határoztam meg, amely egy hipotetikusan most vasárnap tartott parlamenti választások esetében mérte, hogy ki melyik pártra szavazna. Az elemzésbe nem vontam be minden pártot. Olyan pártokat igyekeztem bevonni, amelyek viszonylag jól elhelyezhetőek a politikai paletta jobb vagy baloldalán, és viszonylag meghatározó szerepet játszanak a mai politikai élet alakítására. Az átláthatóság kedvéért itt is az újrakódolt társadalmi távolságtartás változóval dolgoztam.

			Zsidó származású volna			Teljes
			Negatív viszonyulás	Semleges viszonyulás	Pozitív viszonyulás	
Pártpreferencia	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	7	11	9	27
		Várt gyakoriság	2,4	9,3	15,3	27,0
		Százalékos arány	25,9%	40,7%	33,3%	100,0%
		Illesztett reziduális	3,1	,7	-2,5	
Jobbik	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	5	4	7	16
		Várt gyakoriság	1,4	5,5	9,1	16,0
		Százalékos arány	31,3%	25,0%	43,8%	100,0%
		Illesztett reziduális	3,1	-,8	-1,0	
FIDESZ	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	88	227	324	639
		Várt gyakoriság	57,8	219,4	361,8	639,0
		Százalékos arány	13,8%	35,5%	50,7%	100,0%
		Illesztett reziduális	5,2	,8	-3,8	
MDF	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	9	76	150	235
		Várt gyakoriság	21,3	80,7	133,0	235,0
		Százalékos arány	3,8%	32,3%	63,8%	100,0%
		Illesztett reziduális	-3,0	-,7	2,4	
MSZP	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	41	232	370	643
		Várt gyakoriság	58,2	220,8	364,0	643,0
		Százalékos arány	6,4%	36,1%	57,5%	100,0%
		Illesztett reziduális	-3,0	1,2	,6	
SZDSZ	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	6	42	116	164
		Várt gyakoriság	14,8	56,3	92,8	164,0
		Százalékos arány	3,7%	25,6%	70,7%	100,0%
		Illesztett reziduális	-2,5	-2,5	3,8	
Teljes	MIEP	Megfigyelt gyakoriság	156	592	976	1724
		Várt gyakoriság	156,0	592,0	976,0	1724,0
		Százalékos arány	9,0%	34,3%	56,6%	100,0%

14. táblázat

Pártpreferenciák hatása a társadalmi távolságtartásra N=2548

Igyekeztünk úgy szerkeszteni a keresztábrát, hogy a legjobboldalibb párttól haladjunk a leginkább baloldali párt felé, és az eredmények azt mutatják, hogy viszonylag sikerült is megvalósítani törekvésünket. Bár a MIÉP és a Jobbik szavazók, értékeik alapján kisebb arányban hajlanak a zsidósággal szembeni fokozott társadalmi távolságtartásra, ezt az eredményt azonban még sem tarthatjuk megbízhatónak. A MIÉP szavazók elemszáma mindössze 27 fő, míg a Jobbiké ennél is kevesebb, csupán 16. Véleményünk szerint ezek az adatok semmiképpen sem tekinthetők reprezentatívnak, ennek a két a két párt szavazóinak ilyen irányú attitűdjeire, ezért nem kívánjuk bevonni őket az elemzésbe. A FIDESZ esetében azonban már nincs ilyen jellegű problémánk, itt az elemszám kellően magas (639). Arányaiban ennél a pártnál a legnagyobb az eltérés a megfigyelt és a várt gyakoriság között a „Pozitív viszonyulás” esetében, negatív irányba. Illetve arányaiban itt a legnagyobb az eltérés a megfigyelt és a várt gyakoriság között a „Negatív viszonyulás” kategóriában. Ez azt jelenti, hogy a FIDESZ szavazók kisebb arányban engednék magukhoz közel a zsidóság képviselőit, mint az átlag, azonban többen tartanak tőlük lényegesen nagy társadalmi távolságot, mint ahogyan az elvárható lett volna. Az MDF szavazók esetében a „Negatív viszonyulás” és a „Semleges viszonyulás” is kisebb arányban van jelen, mint a várt érték, azonban jóval többen vannak a vártál azok, akik „Pozitív viszonyulást” tanúsítanak a zsidóság iránt. Ezzel toleránsabb szavazótáborra tudhat magáénak, mint az MSZP, ahol bár nagyobb arányban vannak a pozitívan viszonyulók, mint a várt, viszont a differencia nagyon kicsi. Itt igazán a „Semleges viszonyulás” kategóriájában nagy a pozitív irányú eltérés, és hasonlóan kevesebben vannak a negatívan viszonyulók, mint az MDF szavazók esetében is. A legtoleránsabb párt a zsidósággal szemben az SZDSZ, ahol a legmagasabb a pozitívan viszonyulók aránya, és pozitív irányú eltérése a várt-hoz képest, és ennek megfelelően a másik két esetben sokkal kevesebb az elemszám a vártnál. Szignifikáns az eltérés a változók várt és valós adatai között, ami az arányok ismeretében nem is meglepő.⁵⁸ Bár ez az elemzés a politikai dimenziót sajnos csak pártpreferencia szintjén képes vizsgálni, de azt kijelenthetjük ez alapján, hogy a baloldali antiszemitizmusra utaló jeleket nem fedezhetünk fel. A konzervatív pártokat illetően a kérdés az, hogy az MDF mennyire tekinthető konzervatív politikai pártnak, illetve szavazótáborra mennyire tekinthető konzervatívnak. Véleményem szerint, a FIDESZ képviseli markánsabban Magyarországon a jobboldalt, illetve szavazótáborra is jóval nagyobb, mint az MDF-é, de az MDF is úgymond tradicionálisan jobboldali párt, és szavazótáborra esetében egyértelműen befogadóbbak az emberek a zsidósággal kapcsolatban, ezért Ötödik hipotézisünket el kell vetnünk, nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a jobboldali érzelmű emberek nagyobb társadalmi távolságot tartanának a zsidósággal szemben. Érvényes megállapításokat csupán pártokra lebontva tehetünk.

58 Pártpreferencia- társadalmi távolságtartás (zsidók) keresztábra: Chi négyzet szignifikancia értéke=0,000

Társadalmi problémák észlelése és a pártpreferenciák

Ebbe az elemzésben a pártpreferenciák tekintetében nem került bele a Jobbik és a MIÉP az alacsony elemszámok miatt, illetve itt is az újrakódolt társadalmi probléma érzékelését mérő változót használtam.

		Az antiszemitizmus			Teljes	
		Nem súlyos probléma	Közepesen súlyos probléma	Súlyos probléma		
Pártpreferenciák	FIDESZ	Megfigyelt gyakoriság	272	176	148	596
		Várt gyakoriság	240,3	166,8	188,8	596,0
		Százalékos eloszlás	45,6%	29,5%	24,8%	100,0%
		Illesztett reziduális	3,3	1,1	-4,5	
	MDF	Megfigyelt gyakoriság	93	68	72	233
		Várt gyakoriság	94,0	65,2	73,8	233,0
		Százalékos eloszlás	39,9%	29,2%	30,9%	100,0%
		Illesztett reziduális	-1	,4	-,3	
	MSZP	Megfigyelt gyakoriság	229	162	212	603
		Várt gyakoriság	243,2	168,8	191,1	603,0
		Százalékos eloszlás	38,0%	26,9%	35,2%	100,0%
		Illesztett reziduális	-1,5	-,8	2,3	
SZDSZ	Megfigyelt gyakoriság	50	41	74	165	
	Várt gyakoriság	66,5	46,2	52,3	165,0	
	Százalékos eloszlás	30,3%	24,8%	44,8%	100,0%	
	Illesztett reziduális	-2,8	-,9	3,8		
Teljes	Megfigyelt gyakoriság	644	447	506	1597	
	Várt gyakoriság	644,0	447,0	506,0	1597,0	
	Százalékos eloszlás	40,3%	28,0%	31,7%	100,0%	

15. táblázat

Társadalmi problémák észlelése és a pártpreferenciák N=2548

Láthatjuk a keresztábrán, hogy a jobboldali pártoktól a baloldalig haladva nő az antiszemitizmus, mint probléma súlyosságának megítélése. A FIDESZ szavazók közül többen vannak, akik nem súlyos, vagy közepesen súlyos problémaként ítélik meg az antiszemitizmust, és jóval kevesebben vannak azok, akik súlyos problémaként. Az MDF szavazók esetében nagyon kicsi eltérés van minden kategóriában, ezt láthatjuk az elemszámokon is. Az MSZP szavazók már eltolódtak abba a problémát súlyosnak megítélők irányába, míg az SZDSZ szavazók messzemenően a legsúlyosabbnak érzékelik ezt a problémát, ez az elemszámok nagyfokú eltérésén is látszik a megfigyelt és a várt gyakoriság értékei között. A keresztábrával párhuzamosan lefuttatott Chi- négyzet próba szignifikancia itt is szignifikáns különbségekre utal.⁵⁹

⁵⁹ Pártpreferencia- társadalmi problémák észlelése (antiszemitizmus) keresztábra: Chi- négyzet próba szignifikancia értéke=0,000

Társadalmi távolságtartás és társadalmi probléma érzékelése a cigánysággal kapcsolatban a politikai pártpreferenciák tekintetében

Az imént megfigyelt tendencia érvényesül a cigánysággal szembeni társadalmi távolságtartás estében is. A jobboldaltól haladva a baloldal felé csökken az elfogadás mértéke. A legelfogadóbb szavazótábora itt is az SZDSZ-nek van. A különbségek itt is szignifikánsak.⁶⁰

A cigányságot sújtó előítéletek súlyosságának megítélésével kapcsolatban azonban nincs különbség szignifikánsan a különböző pártok szavazótábora között.⁶¹

Anómia és a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás

Mint ahogyan arról már szó volt, az antiszemitizmust tekinthetjük a társadalom anómikus tünetének. Az alábbiakban a szubjektív életminőségen, a szubjektív igazságérzeten és a magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettségen keresztül próbálom megragadni az anómia fogalmát.

Szubjektív életminőség meghatározása

Mint láhattuk, az általam elfogadott antiszemitizmus meghatározásban a személyiség és a külvilág közötti konfliktus kezelésére létrejött reakcióként fogható fel az antiszemitizmus. Amennyiben az ember elégedetlen sorsával, kívánalmi és a társadalmi realitások között szakadék tátong, akkor a zsidóságot, mint bűnbakot kezdi okolni. Bár a változónk csak társadalmi távolságot képes mérni, az nyilvánvaló, hogy aki mélyen antiszemita nézeteket vall, az ebben az esetben a lehető legnagyobb társadalmi távolságot jelentő értéket fogja megadni, tehát a szubjektív életminőségnek hatást kell gyakorolnia erre a változóra is.

A szubjektív életminőséget természetesen nem lehet egy változóval mérni, ezért ebben az esetben is főkomponens elemzést hajtottam végre. A kutatás során a „Jómód és szegénység”, a „Megbecsültség”, a „Képesség, tudás”, a „Befolyás, beleszólás”, a „Befolyásos ismerősök”, az „Életcélok elérése” változókat tízfokú skálán mérték, amelyen a válaszadók saját véleményük szerint helyezték el önmagukat a megadott témák szerint. Mindezen változókhoz tartozott egy változó pár is, amely arra volt kíváncsi, hogy a fenti témák szempontjából elért élethelyzettel a kérdezett mennyire elégedett. Itt egy ötfokú létrán kellett elhelyeznie magát a kérdezettnek. É ez utóbbiakat vontam össze egy főkomponensé, hiszen az igazán fontos a szubjektív életminőség szempontjából, hogy hogyan él meg az emberek saját életük adottságait. Ezen túl volt még egy változó, amely arra volt kíváncsi, hogy a kérdezett mennyire elégedett eddigi életével. Ezen is egy ötfokú skálán kellett

60 Pártpreferencia- társadalmi távolságtartás (cigányság) keresztábla: Chi- négyzet próba szignifikancia értéke=0,000

61 Pártpreferencia- társadalmi probléma érzékelése (cigánysággal szembeni előítéletek) keresztábla: Chi- négyzet próba szignifikancia értéke= 0,302

elhelyeznie magát a kérdezettnek. Ezt a változót is belevettem a főkomponensbe. A változók:

1. „A jómóddal való elégedettség”
2. „A megbecsültséggel való elégedettség”
3. „A képességekkel, tudással való elégedettség”
4. „A befolyással, beleszólással való elégedettség”
5. „A befolyásos ismerősök számával való elégedettség”
6. „Az életcélok teljesülésével való elégedettség”
7. „Elégedettség az eddigi életével”

Ezek a változók olyan szempontból mutatják a szubjektív életminőséget, amely szempontokkal, ha nem elégedettek, akkor könnyen a zsidóságot okolhatják depriváltnak érzett helyzetük okán. Amint láttuk, a jómódot („Jómód és szegénység), a magas iskolázottságot („Tudás”) az emberek hajlamosak összekapcsolni a zsidósággal, a társadalom irányítása és befolyásolása („Befolyás, beleszólás”), a zsidó összeesküvés („Befolyásos ismerősök”) vád pedig a „legklasszikusabbnak” tekinthető antiszemita nézetek. Ugyan ilyen a törtetés is („Életcélok elérése”).

Nézzük meg, mennyire jó főkomponens alkotható változóinkból!

A főkomponensünk az összes bevont változó szórásának 49,06%-át tudja megmagyarázni. A szabály ugyebár úgy szól, hogy ha a főkomponens az összes változó információtartalmának 50 %át tartalmazza, akkor még kevés számú aggregált változó esetén is elfogadható. Ezt a határt lefelé akkor léphetjük át, ha minél több változót aggregálunk egy főkomponensbe. Esetünkben hét darab változót használtunk fel, és csupán egy százalékkal múltuk alul az 50%-os határt, ezért elfogadhatjuk a főkomponenst.⁶²

Szubjektív életminőség hatása a társadalmi távolságtartásra

Lineáris regresszió analízissel vizsgáljuk, hogy hatással van-e új változónk a társadalmi távolságtartás változóinkra. Szignifikáns és egyenes irányú kapcsolatot talált az eljárás a változók között.⁶³ Mivel a főkomponensünkben és a magyarázni kívánt változónkban is az alacsony értékek jelentik a negatív jellemzőket (rossz szubjektív életminőség, negatív viszonyulás a zsidó udvarlóhoz), ezért a pozitív irányú kapcsolat azt jelenti, hogy minél jobbnak valakinél a szubjektív életminőség, annál elfogadóbb a zsidósággal. Azonban azt látnunk kell, hogy modellünk magyarázó értéke igen ala-

⁶² Szubjektív életminőség főkomponens a bevont változók mindegyik elérte a 0,25-ös értéket a kommunalitások tekintetében. A komponens mátrix értékei: „1”: 0,671; „2”: 0,721; „3”: 0,687; „4”: 0,718; „5”: 0,671; „6”: 0,748; „7”: 0,683

⁶³ Szubjektív életminőség főkomponens- társadalmi távolságtartás (zsidóság) lineáris regresszió analízis: „F” és „t” szignifikancia értéke=0,000; β =0,099; R négyzet értéke=0,009

csony, csupán 1 % körüli, tehát nem állíthatjuk azt, hogy a szubjektív életminőség komoly befolyásoló hatással lenne a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra.

Szubjektív igazságérzet főkomponens meghatározása és hatása a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra

A szubjektív életminőséget az alábbi változók alapján határoztuk meg:

1. „Csak elvétve történik velem igazságtalanság.”
2. „Rendszerint azt kapom, amit megérdemlek.”
3. „A rám vonatkozó fontos döntések rendszerint igazságosak.”
4. „Ami az életben történik velem, az általában méltányos.”

Ezek a változók érvényes főkomponenst hoztak létre.⁶⁴ A főkomponensnek szignifikáns a hatása a társadalmi távolságtartás változóra, pozitív irányban, tehát a szubjektív igazságérzet javulása hat a zsidósággal szembeni pozitívabb fogadtatásra, azonban magyarázó értéke csupán 0,6%, tehát elhanyagolható.⁶⁵

A magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettség faktor meghatározása és hatása a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartásra

A magyar politikai rendszer működésével való elégedettséget az alábbi változók alapján határoztam meg:

1. „A magyar politikai rendszer nagyjából megfelelően működik.”
2. „A magyar állam tevékenysége általában jó célokat szolgál.”
3. „Magyarországon általában igazságosan mennek a dolgok.”
4. „Magyarországon mindenkinek van esélye arra, hogy boldoguljon.”
5. „A magyar társadalom állapota évről évre egyre rosszabb.”

Ez a változó struktúra is érvényes főkomponenst hozott létre.⁶⁶ Ennek a főkomponensnek is szignifikánsan érvényes a hatása, és itt is pozitív irányú a hatás. Tehát minél elégedettebb valaki a magyar politikai és társadalmi rendszer működésével, annál elfogadóbb a zsidósággal, azonban a modell magyarázó értéke itt is csak 0,6%.⁶⁷

⁶⁴ A Szubjektív igazságérzet főkomponens a bevont változók összes információ tartalmának 57,064%-át magyarázzák, és az összes bevont változó értéke 0,25 fölött volt a kommunalitások tekintetében. Komponens mátrix értékei: „1”: 0,665; „2”: 0,775; „3”: 0,807; „4”: 0,766

⁶⁵ Szubjektív igazságérzet főkomponens – társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió analízis: R négyzet értéke 0,006, „F” és „t” szignifikancia értéke 0,000; $\beta=0,081$

⁶⁶ A magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettség főkomponens a bevont változók információ tartalmának 52,157%-át magyarázzák, minden bevont változó értéke 0,25 fölötti a kommunalitások tekintetében. Komponens mátrix értékei: „1”: 0,797; „2”: 0,770; „3”: 0,757; „4”: 0,641; „5”: -0,631

⁶⁷ A magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettség faktor – társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió analízis értékei: R négyzet=0,006; $\beta=0,109$; „F” és „t” szignifikancia értéke= 0,000

Az aggregált anómia főkomponens és a zsidókkal szembeni társadalmi távolságtartás

Az anómia imént felsorakoztatott három dimenziójának egy főkomponensbe szervezése sikerrel járt,⁶⁸ ami azt jelenti, hogy érvényes anómia modellel dolgoztunk eddig. Az aggregált anómia főkomponens és a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás változó között a lineáris regresszió analízis pozitív egyenes irányú kapcsolatot tárt fel.⁶⁹ A magyarázó értéke 1,5%-os, ami jobb eredmény, mint a három főkomponens külön értékeinek összege. Ez is megerősít minket abban, hogy az anómia csökkenése hatással van a zsidósággal szemben tanúsított nagyobb fokú elfogadó készségre, azonban ez a hatás nagyon gyenge. Sajnos nem tudunk a „Szeged Studies 2007” kutatás változóiból nacionalizmus, vagy konzervativizmus főkomponenseket létrehozni, úgyhogy a szakdolgozatomban nem tudjuk tetten érni, hogy Szegeden, 2007-ben is érvényes volt-e a Kovács András által megállapított tény, miszerint az anómia racionalizálódott.

Az aggregált anómia faktor és a cigánysággal szembeni társadalmi távolságot mérő változó között lefuttatott lineáris regresszió analízis szintén egyenes irányú, szignifikáns kapcsolatot ír le, amelynek azonban csak szűk 1% a magyarázó ereje.⁷⁰

Hatodik hipotézisünket ezért inkább elvetjük, és azt mondjuk, hogy az anómia nem befolyásolja érdemben a társadalmi távolságtartást. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy az anómia racionalizálódását nem tudtuk megvizsgálni.

Összegzés és záró gondolatok

Elemzésünk során látszólag nem találtunk semmi lényegeset az antiszemitizmussal szemben, hiszen még ha szignifikáns összefüggést is találtunk egy magyarázó változó és a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás között, a modell magyarázó értéke minden esetben rendkívül alacsony maradt. Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy a zsidósággal szembeni társadalmi távolságtartás abszolút és relatív mértékben is alacsony. Ez a két eredmény pedig már örömmel tölthet el bennünket, mivel ez az antiszemitizmus hanyatlását jelezheti. Elképzelhető az, hogy az antiszemitizmus kezd eltűnni, vagy legalább is nagyon visszaszorulni a szegedi társadalomban.

68 Aggregált anómia főkomponens: a bevont főkomponensek információ tartalmának 55,448%-át magyarázzák, minden bevont főkomponens értéke 0,25 fölötti a kommunalítások tekintetében, a Komponens mátrix értékei: „Szubjektív életminőség főkomponens”= 0,710; „szubjektív igazságérzet főkomponens”= 0,810; „Magyar politikai- társadalmi rendszer működésével való elégedettség”=0,710

69 Aggregált anómia főkomponens- társadalmi távolságtartás (zsidóság) változó lineáris regresszió analízis: „F” és „t” értékekhez tartozó szignifikancia érték= 0,000; β =0,124; R négyzet értéke= 0,015

70 Aggregált anómia főkomponens- társadalmi távolságtartás (cigányság) változó lineáris regresszió analízis: „F” és „t” értékekhez tartozó szignifikancia érték= 0,000; β =0,096; R négyzet értéke= 0,009

Felhasznált irodalom

- BERGMAN–ERB (1999): „*Valahogy kellemetlen nekem ez a zsidótéma*” in: Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*, Új Mandátum, Budapest
- HAVAS–KEMÉNY (1995): *A magyarországi romákról*. Szociológiai Szemle 1995. Forrás: www.mtapti.hu
- KOVÁCS (1999): *Az antiszemitizmus mint társadalomtudományos probléma*, in: Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*, Új mandátum, Budapest
- KOVÁCS (2002): Kovács András (szerk.): *Zsidók a mai Magyarországon*, Múlt és Jövő Kiadó
- KOVÁCS (2005): *A kéznél lévő idegen*, PolgArt, Budapest